

ALKOHOLISMEN I TOM KRISTENSENS ROMAN ”HÆRVÆRK”

Af Sofie & Michael Falch, december 2005.

Indholdsfortegnelse

Indledning	s. 3-4
- Formål og metode	
Præsentation af <i>Hærværk</i>	s. 4-6
- Resume	
- Komposition og fortælleteknik	
Modtagelsen af <i>Hærværk</i>	s. 6-8
Tom Kristensens egen alkoholisme	s. 8
Alkoholisme som sygdom	s. 8-10
Jastraus deroute	s. 10-13
<i>Hærværks</i> epilog	s. 13-15
Konklusion	s.15-16
Litteraturliste	s.17

I - Indledning

Tom Kristensens roman *Hærværk* blev af en nærmest enig kritik afvist som uanstændig og nærmest ubrugelig, da den udkom i 1930. Ikke desto mindre blev den små 70 år senere placeret på en sjetteplads på listen over det 20. århundredes vigtigste danske romaner ved en læserafstemning i *Politiken*. Der hersker således ikke længere nogen tvivl om dens litterære attraktion, ligesom romanens skildring af selvdestruktion altid vil rumme en dragning. Som analyseobjekt er *Hærværk* sikkert et noget konventionelt emnevalg, men personlige omstændigheder har imidlertid givet undertegnende indblik i bestemte teoridannelser omkring misbrug, der her måske kan bidrage til en særlig læsning af *Hærværk* ud fra begreber, der i hvert fald ikke er set udfoldet i det sekundære kildemateriale, der indgår i denne opgave. Når vi tidligere har hørt *Hærværk* omtalt, har vi umiddelbart opfattet romanen som en glorificering af selvdestruktionen, en slags forfaldsromantik. Dette viser sig ved nærmere eftersyn at være en fejlopfattelse.

I privat regi er vi blevet bekendt med Anonyme Alkoholikers teoretiske grundbog¹ samt anden beslægtet litteratur², hvor alkoholismen ikke fremstilles traditionelt som en karaktersvaghed men som en direkte diagnosticeret sygdom, der ikke bare angår selve misbruget, men betragtes som en handikappende kraft, der gennemsyrrer hele personligheden i virkelighedsoplevelse, tænkemåde, følelser og adfærd – psykisk, fysisk og socialt. Det er ud fra denne særlige indsigt i alkoholisme, at denne opgave har fundet sin inspiration og muligvis vil kunne demonstrere en skarpere vinkel på den deroute, Tom Kristensen lader sin hovedperson Ole Jastrau gennemleve. AA-litteraturen vil her således forsøges benyttet til at konstruere et begrebsapparat omkring alkoholisme som sygdom, der skal tjene som analyseværktøj i en undersøgelse af Jastraus sansninger af virkeligheden og hans psykosomatiske tilstand. Med støtte i en udtalelse fra Tom Kristensens selv vil denne opgave faktisk hævde den tese, at en reel forståelse af *Hærværks* centrale idé slet ikke er mulig uden en dybere indsigt i alkoholisme. Først vil imidlertid de indledende afsnit indeholde et resume, en kortfattet redegørelse for komposition, fortælleteknik samt for modtagelsen af *Hærværk* ved

¹Bogen, der ligesom fællesskabet hedder *Anonyme Alkoholikere* (bogen herefter anført som *AA*)

²Lehmann, Orla og Hans Lundberg et al. *Alkoholismen en familysygdom som kan behandles*

udgivelsen. Her vil nogle typiske reaktioner ved romanens modtagelse blive fremdraget, inden Tom Kristensens egne præmisser for udarbejdelsen af romanen udlægges med baggrund i Tom Kristensen-monografien *Dansende stjerne* (herefter *DS*) og spredte interviews primært fra *Omkring Hærværk* (herefter *OH*). Disse afsnit vil blive modstillet og supplere hoveddelens analyse af alkoholismen i *Hærværk*, som den kan afkodes via fremstillingen af Jastraus oplevelse af virkeligheden under sin deroute.

I et konkluderende afsnit omkring frivillighed og tvang i eksistentielle valg tages romanens epilog op til diskussion og der perspektiveres specielt til de to i opgavetitlen opgivne tekster, hvorefter *Hærværks* aktualitet i dag vil strejfses.

II - Præsentation af Hærværk

Resume

Den 34-årige Ole Jastrau er digter og kritiker ved den store københavneravis *Dagbladet* (Politiken). Han bor sammen med sin hustru Johanne og deres treårige søn Oluf i en lejlighed i Istedgade i København. Her bliver den unge kommunist, digter og alkoholiker Steffensen øjenvidne til Jastraus hårdt prøvede ægteskab, og i selskab med Steffensen eskalere Jastraus alkoholmisbrug skæbnesvangert. Direkte foranlediget af hans alkoholiske eskapader går hans ægteskab i stykker; han mister kontakten til sin søn, ligesom hans job hænger i en tynd tråd, og til sidst må han se sin lejlighed gå op i flammer. Undervejs i denne deroute skildres rusen i det københavnske natteliv, desperate flugtforsøg fra den destruktive livsstil, og arbejdslivet på *Dagbladet*. Jastrau befinder sig i en kronisk besættelse af den alkohol, der tydeligvis har taget magten fra ham. Han bevæger sig fra det ene kontroltab til det andet. Man følger Jastraus selvudrømte projekt om at gå i hundene ved druk, og romanen slutter åben for fortolkning af den videre skæbne for dens antihelt af en hovedperson.

Komposition

Hærværk er opbygget med en kronologisk fremadskridende handlingsgang og strækker sig over et år og nogle dage. Romanen tager et tidsspring på et år mellem første og anden del, så man følger blot Jastrau i fire dage i første del og et par dage fra anden del frem til romanens slutning. Begivenhederne udspiller sig i *real time* som et hændelsesforløb der afvikles uden afbrydelser af tekniske virkemidler som

flashbacks eller lignende på begge sider af det etårige tidsspring. Bogen begynder uden nogen egentlig indledning, ligesom den slutter uden nogen konkret afslutning. ”Nu kimedede telefonen igen”(p.7.) lyder romanens første linje, og åbningen af handlingen sker således midt i en episode, eftersom ”igen” angiver at det ikke er første gang at telefonen ringer. Det viser tilbage til tidligere faser i hændelsesforløbet, vi som læsere ikke er blevet involveret i. Samme metode bruges i epilogen, som står åben uden nogen konkret afslutning på Jastraus historie. I et tungt malende tempo skrider spændingskurverne progressivt ned ad bakke, og et særligt *point of no return* kan iagttages i taxascenen med Jastrau og Johanne på vej hjem fra festen hos Krog (p.184). Hvor andre romaner, som f.eks. Henrik Pontoppidans *Lykke-Per* også beskriver en helt som ribbes for al ydre glans men alligevel er udviklingsromaner, da hovedpersonen undervejs kommer til større erkendelse, kan *Hærværk* måske snarere kaldes en ”afviklingsroman”, da Jastrau rent faktisk tømmes mere og mere for indhold i takt med at han drikker sig ned. Dette vil senere blive diskuteret indgående.

Fortælle teknik

Fortælle teknisk bruger Tom Kristensen to metoder: dels den indre monolog og dels brugen af replikker og direkte tale. *Hærværk* fortælles i 3. person ental, og Tom Kristensen har placeret synsvinklen hos Jastrau, så historien er fortalt som hans nutid. Det er altså ikke Jastrau selv der fortæller, men fortælleren er meget tæt bundet til Jastrau. Jastraus tanker gengives i 3. person, og fortællerinstansen ser omverdenen med Jastraus øjne og sanser egentlig omverdenen med samme indsigt som en 1.person-fortællers. Fortælleren indlevelse i Jastraus inderste sjæleliv fungerer som var det Jastrau selv der fortalte, eller tør man sige: Som om Jastrau talte med Tom Kristensens egen stemme? Al virkelighed skildres i forhold til Jastrau, og kun meget få gange forlader fortælleren Jastrau. Der er få steder hvor Johanne har synsvinklen (f.eks.: ”I modsætning til den rødmossede Adolf så de begge grumsede ud, syntes hun” (p.89)). Der er altså ikke et fuldstændigt gennemført konstant subjektivisk perspektiv, hvilket afslører den bedrevidende fortæller, men det er meget få gange at fortælleren løsriver sig fra Jastrau og fortager synsvinkelskift, og egentlig kun som (måske utilsigtede?) brud på fortælle teknikken. Den direkte tale i *Hærværk* er i høj grad præget af talesproget, med mange korte og uafsluttede sætninger. Disse replikker er stærkt personlige, dvs. at det er igennem replikker at man hovedsagligt lærer de øvrige personer at kende, men selvfølgelig også ud fra

Jastraus syn på dem. Jastrau forsøger i en slags indre monolog at tolke personerne, således at andre personers tanker kun kommer til udtryk i Jastraus forsøg på at forestille sig hvad de tænker. *Hærværk* fremstilles scenisk, da bogen er klart mere beskrivende end berettende. Herved opnår Tom Kristensen en langt større indlevelse i Jastraus projekt om ”at gå i hundene”. Det er jo ikke noget der bare lige sker fra den ene dag til den anden, men en langstrakt indre proces og ydre realisering.

III - Modtagelsen af Hærværk

Tom Kristensen var allerede en etableret forfatter, da *Hærværk* blev udgivet i 1930. Fra sin første digtsamling *Fribytterdrømme* fra 1920 blev der knyttet store forventninger til hans potentiale, men *Hærværk* skuffede kritikkerne over en bred kam. Ligesom hans ældre kollega Henrik Pontoppidan, hvis første novellesamling om tilværelsen i landproletariatet i pressen var blevet beskyldt direkte for at stinke af mødding, blev Tom Kristensen nu udsat for angreb hvor en omtrent enig negativ kritik nærmest anklagede *Hærværk* for at lugte af sprut og bræk. Kritikkerne fandt skildringerne af drikkeriet trættende ensformigt, ligesom flere af dem forekom direkte forargede over *Hærværks* karakter af ”nøgleroman” og personlig hævnakt over for tidligere kolleger på *Politiken* og i dansk kulturliv: ”Baade som ”nøgleroman” og som en ny ”Tom Kristensen” er *Hærværk* da en Skuffelse”.³ Offentligheden havde kendskab til, at Tom Kristensen selv i en periode selv var holdt op med at drikke efter flere års alvorligt alkoholmisbrug, og *Ekstrabladet* brugte det til at hænge ham ud: ”(...) der er ikke stort andet, end at en talentfuld Digter og begavet journalist klæder sig af i Offentlighedens Paasyn (...)”.⁴ Der er en tendens i anmeldelserne til at tage Jastraus selvbestaltede projekt om ”at gå i hundene” bogstaveligt som en art frivilligt psykologisk eksperiment. Jastrau-figuren (og Tom Kristensen) opnår ved hist og her at postulere en sådan frivillighed en slags åndelig legitimering af Jastraus selvdestruktion frem for ”blot” at lade ham fremstå som et almindeligt offer for et misbrugs ødelæggende vanedannelse. Samtidens kritikere tager Jastraus selvforsvar for gode varer, hvilket er forståeligt ud fra deres generelt mangelfulde reelle kendskab til alkoholismens gennemgribende væsens. Der er en

³ Borberg, Svend: *Hærværk*, citeret fra OH p. 35

⁵ Olsen, Frejlif: *Hærværk*, citeret fra OH p. 31

tilbøjelighed til, som hos Hans Brix, at forklare og tolke Jastraus deroute som udtryk for en ønsket *dionysisk* livsudfoldelse, når han taler om, at Tom Kristensen har skrevet "(...) denne meget store og svære Roman som et Monument over sin dionysiske trængselstid".⁵ Andre senere behandlinger af Hærværk synes bl.a. at bruge Tom Kristensen James Joyce-inspirationer fra *Ulysses* eller analyser af mellemkrigs-tidsånd som forklaringsmodeller på Jastraus tomhed og forfald. Over alt forekommer det som om Jastraus deroute tolkes som et psykologisk-filosofisk eksperiment med karakter til af frivillighed, en styret afskaffelse af enhver afholdenhed - nærmest som et selvvalgt "omvendt munkeløfte" - hvilket giver hans deroute et image af noget åndeligt, noget mentalt oppustet heroisk, og dermed forekommer den måske ligesom mere akademisk acceptabel, end hvis den var serveret som ren og skær alkoholisk forsumpelse. Jastrau er stadig bare en drukkenbolt, men trods alt en filosofisk en af slagsen og ikke bare en "simpel" alkoholiker, der er fanget i sit tvangsprægede misbrug uden reel mulighed for at slippe ud. I det norske *Tidens Tegn*, hvor Ronald Fangen i marts 1931 anmelder, er blikket dog undtagelsesvis skarpt rettet direkte mod *Hærværks* skildring af den patologiske alkoholisme: "*Hærværk er som sagt en bok om rendyrket alkoholisme*".⁶ Den frivillighed, Tom Kristensens kritikere læser ind i *Hærværk*, havde den selverkendte alkoholiker Tom Kristensen selv for længst indset som illusion. Han levede og digtede sin antihelt Jastrau som udtryk for et menneske, der lever under besættelsens og afhængighedens tvang. Selv mange læger og psykologer har manglet den helt dybe indsigt i alkoholisme, hvorfor det er fuldt forståeligt at Tom Kristensens kritikere ikke har nogen særlig indsigt i det essentielle bag Jastraus monstrøse drikkeri. I romanen er der selvfølgelig andre temaer i spil end alkoholisme, selv når en erkendt alkoholiker skriver, men fremstillingerne får generelt et præg af skinfortolkninger, når de ikke har noget egentligt begreb om den alkoholiske bevidstheds altomfattende gennemslagskraft i menneskers sind og tilværelse. Tom Kristensen selv var usentimental, ærlig og frygtløst indsigtfuld i sin alkoholisme. På spørgsmålet: "*Hvad var det da, der fik Dem til at skrive den bog?*", svarer han således:

"Alkoholisme, den kosmiske følelse af almagt og opløsning paa én gang; ja, man skal jo nok selv vide, hvad det vil sige at lukke lyset ude, sky den klare dag og selv forsøge sig som sol, for at forstå det. Jeg skrev

⁵Brix, Hans: *Jammers Minde*, citeret fra *OH* p.27

⁶Fangen, Ronald: *En roman om alkoholisme*, citeret fra *OH* p. 69

*bogen for at komme ud af det, finde en forklaring, der kunne løsgøre mig. Bogen var en nødvendighed for mig, ingen hævnakt mod andre".*⁷

Det følgende afsnit vil forsøge i hovedtræk at vise hvor gennemgribende en lidelse alkoholisme er, og hvordan den i sig selv skjult og tvangspræget styrer mange af de attituder og selvscenesættelser, mennesker der er angrebet af sygdommen præsenterer sig selv med - i Jastraus tilfælde hans projekt "gå i hundene" og bag den hans angst og tomhed. Det er en afgørende pointe her, at når alkoholismen ikke forstås dybt nok, så vil der altid være forklaringer som afslører sig som skinfortolkninger, når alkoholismen bag dem afdækkes i sin faktiske rækkevidde.

IV - Tom Kristensens egen alkoholisme

Hærværk må siges at være en udpræget selvbiografisk roman helt ned i de mindste detaljer som at Tom Kristensen selv havde en 4-værelses lejlighed i Istedgade sammen med sin kone og søn. Den i romanen meget besøgte Bar de Artistes er identisk med Hotel Kong Frederiks Bar der lå tæt på *Politiken* i Vestervoldgade, ligesom der omkring *Dagbladets* indretning og Jastraus kollegaer faktisk kun er foretaget "ommøbleringer" og navneforandringer fra det faktuelle. Om Tom Kristensens eget liv i slutningen af 1920'erne, hedder det:

*"Tom var begyndt at slæbe værtshusvenner med hjem, og hans og Ruths hjem blev i perioder til et herberg for sæere eksistenser med anarkistiske meninger og asociale vaner, følte Ruth. Det var følgelig også en dyr tid. Ikke mindst fordi Toms behov for i ny og næ at smadre vinduer ikke just var aftaget med alderen og faderskabet. Tværtimod havde digteren og kritikerens evner udi hærværk efterhånden antaget et legendarisk omfang, der stod mål med promillen i nogle af de forrygende branderter, som ikke sjældent endte med politibil og detention".*⁸

Det fremgår tydeligt, at Tom Kristensen har valgt at investere sit eget privatliv i romanen ikke mindst i Jastraus livsoplevelser. Det bliver med ovenstående citat in mente hævet over en hver tvivl, at *Hærværk* i ekstrem grad er selvbiografisk, og at Tom Kristensen på baggrund af dette valg var helt afklaret omkring sin egen alkoholisme. Han var således også bevidst om, at netop det selvbiografiske, terapeutiske arbejde med at skrive *Hærværk* muligvis kunne tjene som en slags selvhjulpen vej til ædruelighed: "Skulle den bog skrives, for at De skulle rede Dem selv?"

⁷ Poulsen, Svend: *En ung person har øvet hærværk*, citeret fra *OH* p. 154

⁸ Andersen, Jens: *DS*, p. 432

spurgte Niels Birger Wamberg i en samtale med Tom Kristensen. Forfatteren svarer:

"Egentlig talt. Det var den eneste vej. Jeg havde ingen plads ved Politiken, jeg havde meget lidt at leve af, jeg måtte beskæftige mig med noget for ikke at falde tilbage i den gamle slendrian, så jeg kravlede faktisk op ad stigen ved at skrive denne bog, som tog mig to et halvt år".⁹

Det er ud fra disse forudsætninger, at Tom Kristensen har skildret Jastraus deroute så intenst og realistisk - den er selvoplevet, og det er fremstillingen af alkoholismen i hans hovedperson, der er Tom Kristensens inderste mission.

V - Alkoholisme som eksistentiel sygdom

I et interview i *BT* beretter Tom Kristensen i 1964:

"(...) jeg [var] glimrende udrustet til at dissekere den store, i mange tilfælde sekundære sygdom, alkoholismen, som er mere udbredt, end de fleste har lyst til at indrømme. Desværre er der tilfælde, hvor denne sygdom ikke er sekundær, hvor det er en legemlig konstruktionsfejl, og her hjælper kun personlig total afholdenhed. I amerikanske lægekredse er man ved at få øjet på for disse tilfælde, hvor der hverken er tale om stærk eller svag karakter".¹⁰

Det fremgår her mellem linjerne med henvisningen til amerikanske lægekredse, at Tom Kristensen selv vagt havde hørt om det nyetablerede fænomen Anonyme Alkoholikere, fællesskabet af mænd og kvinder der deler alkoholproblemer og erfaringer i at leve ædru. Netop den konsekvente afholdenhed og et åndeligt udviklingsprogram er AA's bud på rehabilitering efter misbrug af alkohol. Dette nu verdensomspændende net af selvhjælpsgrupper blev dannet i 1930'erne i USA af lægen Bob Smith og børsmægleren Bill Wilson, begge godt begavede mænd, som imidlertid ikke var i stand til selv at genvinde kontrollen over alkohol. Støttet af psykiateren C.G. Jung, men primært ved hjælp af hinanden og de ugentlige møder med andre - ikke blot teoretiske eksperter som læger, psykologer og psykiatere men erfarne lægmænd med egen lidelsesfuld praksis i alkoholproblemet - udviklede de den dybere analyse af alkoholismen og det program for rehabilitering, der er videregivet i AA-litteraturen.

AA definerer alkoholisme som en primær sygdom med en tvangspræget afhængighed af alkohol, der kan defineres som: en psykisk besættelse kombineret med en fysisk allergi. Alkoholikeren kan altså ikke tåle og kontrollere alkohol, men er alligevel overoptaget af den, og sygdommen er, når den først har gjort

⁹ Wamberg, Niels Birger: Samtale med Tom Kristensen, citeret fra Lyrikeren Tom Kristensen p.22

¹⁰ Kristensen, Tom: *Derfor skrev jeg Hærværk*, citeret fra *OH* p. 158.159

personen magtesløs, kronisk og progressiv. Tilsyneladende er 10-20 % af alle mennesker aktive eller potentielle alkoholikere, for hvem en overdreven alkoholindtagelse på sigt kan udvikle et kravfænomen, der gør den almindelige viljestyrke og sunde fornuft ustabil, uforudsigelig eller helt sat ud af funktion. For folk der udvikler alkoholisme, vil den absolutte deroute i det lange løb være det gængse endemål for deres tilværelse, og deres etablerede samfundsliv vil på kaotisk vis opløses, med brudte parforhold, ødelagte sociale relationer, mistet arbejdsliv og efterhånden med opløsende depressioner og dødelig følgesygdom.

En ”typisk alkoholiker” kan som sådan ikke skitseres, da mennesker med alkoholiske lidelser og deres drikkemønstre er lige så forskellige som alle andre grupper af mennesker, ligesom de findes i alle samfundslag, fra den sociale bund på bænken til direktionslokalerne i samfundets magtelite. Men ved studier af AA-litteraturen kan nedenstående karakteristika ved den alkoholiske personlighed alligevel udledes.

Inde bag eller nede under selve den alkoholiske praksis vil man ofte finde typiske træk som det lave selvværd, til tider direkte selvhad, der tit ses camoufleret under enten en grandios fremtoning eller en tendens til at skjule sig. Ofte svinger alkoholikerens stemningsleje pludseligt fra selvhad til storhedsvanvid og omvendt. Der ses markante karakterforandringer under rus. Der vil ofte være en grundfølelse af at være uden for de almindelige fællesskaber, en følelse af hjemløshed, en menneskeskyhed, ligesom en basal rastløshed, uro, utilfredshed og rebelsk utilpassethed vil være mærkbar. Alkoholikeren vil bære en ulmende trods eller aggressiv vrede i sig, hvis den da ikke er fortrængt og vendt ind ad som selvmedlidenhed eller omformet til behagesyge. Som misbruget skrider frem, vil forstillelse, løgne, fortællinger og hemmeligheder efterhånden skabe et forurenset mentalt psykisk miljø i den enkelte, der fører til frygt for afsløring, paranoia, skyld- og skamfølelse, vrangforestillinger og den ubestemmelige angst, der er alkoholismens allertydeligste kendetegn.¹¹

Nogle alkoholikere bevarer en vis brysk ærlighed i deres deroute og vil måske have tendens til at glorificere deres destruktion som en slags heroisk selviscenesættelse, men for de fleste vil en generel benægtelse af problemet ofte præge selvbilledet, endda når misbruget og forfaldet er tydeligt for alle og enhver. Bortforklaringer, omskrivninger, sammenligninger skal tjene som et forsvarssystem og fjerne kritisk opmærksomhed fra sygdomstilstanden, så

¹¹ Lehmann, Orla et al. *Alkoholisme en familiesygdom*, p.6

alkoholikeren kan undgå begrænsninger i sin adgang til alkohol og i sin aktivitet omkring funktionspromille og rus. Undervejs vil kontroltab uundgåeligt indfinde sig med helt ekstrem overoptagethed af muligheden for alkoholindtagelse, blackouts, scener der fører til hospitalsindlæggelse, polititilhold eller fængselsophold, fysiske forfaldstegn, geografisk flugt, utroskab og andet etisk sammenbrud, abstinenser og hallucinationer i det delirium (tremens), der indfinder sig for den alkoholiker, der er ved at ”nå sin personlige bund” og er drukket ned i tredje og finale fase af sin alkoholisme. Med angsten som sjælens grundstemning og med pludselig død som realistisk konstant trussel.

VI - Analyse af Jastraus virkelighedsoplevelse og deroute

Med ovenstående baggrundsviden om alkoholismens sygdomsbillede og de typiske symptomer vil det nu blive forsøgt at anvende kernebegreber herfra som værktøj i en analyse af alkoholismen i *Hærværk* med specielt henblik på Jastraus virkelighedsoplevelse og hans deroute. En lang række af disse centrale begreber er her blevet anvendt i en eftersporing af deres eventuelle fremtrædelsesformer i Jastraus adfærd og tankeliv. Denne diagnosticering af symptomer i *Hærværk* har resulteret i et skema af resultater, der vil være for omfangsrigt at inddrage i selve denne opgaves hoveddel, hvorfor det samlede diagnosticeringsskema kun kan vedlægges som bilag. Her i selve opgaven vil udvalgte nøglebegreber nu blive gennemgået.

Drikkemønster med drikketrang/dulmetrang, benægtelse, afgørende kontroltab, fysiske forfaldstegn, delirium og evt. erkendelse af alkoholismen er nogle helt afgørende træk ved den alkoholiker, som Tom Kristensen helt bevidst ønsker at fremstille i *Hærværk*.

Da *Hærværk* begynder, befinder Jastrau sig allerede i alkoholismens tredje og finale fase. I de fire dage, der udgør *Hærværks* første del, indtager Jastrau alkohol hver dag. Det er tydeligt at kontrollen over hans hang til alkohol er hårdt tilkæmpet, og at hans magtesløshed over for alkoholen er på nippet til at bryde skæbnesvangert igennem. Han udviser allerede fra begyndelsen en klar psykisk og fysisk afhængighed af alkohol. På to af romanens første fire dage lykkedes det ham at undgå direkte kontroltab og redde sig ud af sin drikketrang og komme

hjem til familien. Den anden aften hvor Jastrau og Steffensen er på Bar det Artistes kæmper Jastrau for at bevare kontrollen:

"To whisky til," brølede Steffensen. "Skal vi nu ikke hellere holde op," indvendte Jastrau;..." (p.84), og til sidst lykkes det Jastrau at bevare kontrollen: *"Jeg maa hellere se at komme hjem," sagde han"* (p.85).

Men de to øvrige aftener kan han ikke bevare kontrollen og ender i massiv druk. Tom Kristensen demonstrerer at hans hovedperson er ramt af en alkoholisme, der jo netop røber sig i og med at han ikke længere selv er i stand til at kontrollere, hvornår og hvor ofte han skal indtages alkohol. Han er overoptaget af tanken om alkohol og hans måde at bruge alkohol på forekommer som en form for medicinering til kemisk at dulme uroen (p.48), usikkerheden (p.76), og den fremmedfølelse (p.19), der røber sig fra første færd og ved hjælp af alkohol omdannes til en "Hjemmefølelse" (p.81). Jastraus virkelighedsopfattelse er allerede i første del stærkt påvirket af alkoholisme, og gennem hele romanen ser man ham ikke i en skarp ædru virkelighedssansning overhovedet, der er faktisk ikke et øjeblik i romanen hvor oplevelsen af virkeligheden ikke er sløret af alkoholen, enten i rus eller abstinenser. Jastrau er konstant draget mod rusen. At komme ind i rusen er som en befrielse fra en virkelighed og en selvfølelse, han ikke kan holde ud: *"(...) saa følte han Fortvivlelse og Dualisme, der skulde overdøves, døves, beruses"* (p.225).

Formålet med rusen bliver dels en kemisk ændring af hans reelle følelser og dels en omformning af den ydre, truende, anmassende virkelighed. Bedst illustreres rusens mission i det centrale grotteakvariebillede, som Jastrau udmaler i samtalen med fru Kryger:

"De kender disse Grotteakvarier, ikke, med et grønt, dunkelt Lys og med de røde og grønne Fisk, der glider frem, og Alger, der vil svømme ud. Saadan vil jeg være, og saadan har jeg det når jeg drikker" (p.326).

I løbet af romanen bliver Jastraus virkelighedsopfattelse mere og mere rusens forvrængning. Alene visheden om at han har alkohol inden for rækkevidde, ændrer hans virkelighedsoplevelse drastisk:

"Men nu blev det klarere omkring ham. Det blev renere. Møblerne fik mere faste Konturer. Gæsterne blev afklarede, mere plastiske, mere objektive, de blev Mennesker udenfor ham selv, han kunde omgaas dem. Medens de før havde været Dele af hans eget Jeg, onde Aander i hans Indre, Hallucinationer, han ikke kunde frigøre sig for, - Forfølgere" (p.19).

Jastraus deroute følger slavisk den i AA-materialet skildrede udvikling af alkoholismen i tredje stadium. Allerede i første del har Jastrau haft blackout: *"Hvorledes var han kommet hjem? Havde han lavet Ulykker?"* (p.103), og i løbet af anden del

følger en stribe kontroltab som det markante tilfælde, der bringer ham til detentionen (p.150), til den prostituerede (p.162), til hærværket ved den katolske kirke (p.308), til festen hos Kryger (p.180), i taxaen med Johanne (p.184), til tilbagefald (p.202), og det definitive kontroltab hvor han i bogstaveligste forstand er ”gået i hundene” og ligger gøende som en hund på alle fire ved fru Krygers dør (p.342). Disse kontroltab fører nu Jastrau videre til de frygtelige anfald af abstinenser (p.354, p.158, p.95), hallucinationer (p.345, p.418) og delirium (p.343). Hans delirium antager livstruende format, ligesom hallucinationerne bringer ham ud i momentan sindssyge, mens hans fysiske forfald tydeligt aflæses i hans ansigtstræk, i hans ofte såkaldte ”mongolerfjæs”, hans rødsprængte, bulne hoved (p.419) og i øvrigt i den kønssygdom han undervejs synes at have pådraget sig under besøget hos den prostituerede (jf. p.166).

Tom Kristensen forekommer så ultrabevidst om alkoholismens fremtrædelsesformer, at han lader sin Jastrau svinge i den typiske vekslen mellem benægtelse og bekendelse af sin alkoholisme. Benægtelsen kan som beskrevet ovenfor antage mange former, lige fra den for en alkoholiker falske bortforklaring, der henviser til nydelsen i smag som baggrund for at drikke:

”Der var mange Grunde, aa ja, aa ja. Men der var ogsaa den Grund, at Whisky smagte godt”(p.260), til de grandiose omskrivninger af filosofisk-psykologisk karakter. Hele Jastraus projekt ”gå i hundene” er i bund og grund en fokusforvridning, en afgørende konstruktion i hans system af benægtelse, da dette projekt nemlig skal tjene til at manipulere ham selv og andre til at tro, at han stadig er i kontrol som styrende magt i projektet. Betegnelsen af hans projekt som ”at gå i hundene” indikerer, at det skal fremstå et fysisk og sjæleligt eksperiment, som Jastrau bevidst og frivilligt foretager sig i den dybere erkendelses tjeneste. *””En Hund! Vov. Vov.” Den er nu gal, Frue. Den er nu gal.” ”Nej, det er da morsomt!” (...)* *”Men han kan da ikke ligge der og gø.” ”Vov!””* (p.342). Det skal altså virke som om det er Jastrau selv, der styrer alkoholen i et personligt eksperiment og ikke alkoholen, der ar oevrtog styringen med sin tvang. Men projekt ”gå i hundene” er et skinprojekt, idet Jastraus hævde af sin suverænitet og egen styring er bluff. Han er for længst lagt i afhængighedens lænker som slave af alkohol, under fysisk og psykisk tvang. Frivilligheden er en fjern drøm og har ingen realitet i hans fantasiprojekt, hvilket Jastrau da også selv når frem til at erkende, i hvert fald imellem linjerne:

””Undertiden bilder jeg mig ind, at jeg har et filosofisk Maal! Jeg har villet bag om Meningerne, mine egne Meninger,” sagde Jastrau, ”Jeg har villet se, hvad der var.”” (p.358).

Projektet er netop indbildning; den aktive alkoholiker i sidste stadium har intet valg; der er ingen frivillighed – det hele er besættelse og allergi, og tilbage er kun gentagelsens tvangsprægede bevægelse mod bunden.

Bag forsvarsværket af benægtelse har Jastrau ikke desto mindre Tom Kristensens egen dybe indsigt i alkoholismens sande væsen. I romanens helt afgørende scene, nemlig samtalen mellem Jastrau og fru Kryger i Frederiksberg Have, brager hans erkendelse igennem:

””Der er noget, jeg vil, - og naar jeg drikker, synes jeg undertiden et Øjeblik, at jeg har fanget det. Spiritus er den eneste Erstatning for Religion, skal vi udtrykke det saadan – for Spøg!” ”De vil glemme, vil De,” bemærkede hun afgjort. Jastrau kunde høre, at hun havde været Studine. ”Ja, Meninger, alt det uvæsentlige, ja. Og saa ved jeg paa den anden Side ikke, om alt det, jeg sidder her og siger, ikke er Digt, - fordi jeg ganske simpelt er Dranker, er tørstig. Altsaa en Undskyldning”” (p.327).

Tydeligere kan indsigten i alkoholismes reelle altfavnende effekt på det ramte menneske ikke udtrykkes.

VII - *Hærværks* epilog

Hærværks slutkapitel har Tom Kristensen fremhævet særligt ved at forsyne det med titlen ”*Epilog*” selvom ingen andre af romanens andre kapitler bærer titler. Romanen slutter tilsyneladende så åbent, at læseren har frit valg på alle hylder i sin forestilling om, hvordan Ole Jastraus videre skæbne måtte blive. I Poul Bagers ”Togt mod umuligheden”¹², diskuteres forskellige opfattelser af slutningens tendens. Han citerer Mogens Bjerrings og Bent Haugaard Jeppesens divergerende opfattelser, hvor førstnævnte afviser at et lykkeligt udfald for Jastrau skulle blive muligt, ”Hvis man respekterer teksten”.¹³ Bent Haugaard synes at hælde til den positive løsningsmodel og lader i følge Bager: ”I stigende grad Jastrau blive Marxist”¹⁴. Bager konkluderer: ”*Epilogen er og bliver altså retningsløs*”.¹⁵ Tom Kristensen selv røber i et interview – ganske vist i bagklogskabens lys mange år senere – at: ”Min ”helt” Ole Jastrau, skulle fanden gale mig ikke ende som afholdsmand og derved spolere hele bogen (artistisk set)”.¹⁶ Det er et forståeligt kunstnerisk valg, Tom Kristensen har måttet træffe, da han

¹²Bager, Poul: *Togt mod umuligheden*, Fra Spring nr. 5, 1993

¹³ Bager, Poul: *Togt mod umuligheden*, Fra Spring nr.5, 1993, p.137

¹⁴Bager, Poul: *Togt mod umuligheden*, Fra Spring nr.5, 1993, p.137

¹⁵Bager, Poul: *Togt mod umuligheden*, Fra Spring nr.5, 1993, p.138

¹⁶Kristensen, Tom: *Derfor skrev jeg Hærværk*, citeret fra *OH*, p.158

skulle afslutte sin roman, idet moralsk oprustning og afholdspropaganda sjældent skaber gribende kunst, men som privatmand med sin egen alkoholisme som byrde og evigt dilemma var han ikke i tvivl. I samme interview udtalte refererede han til AA-principperne for helbredelse:

*"Desværre er der tilfælde, hvor denne sygdom ikke er sekundær, hvor det er en legemlig konstitutionsfejl, og her hjælper kun personlig total afholdenhed. I amerikanske lægekredse er man ved at få øjet op for disse tilfælde, hvor der hverken er tale om stærk eller svag karakter".*¹⁷

At opnå ædruelighed er ifølge AA-litteraturen baseret på alkoholikerens oplevelse af "at nå sin personlige bund", da denne erfaring i mange tilfælde vil give alkoholikeren en så definitiv fornemmelse af eksistentielt nederlag og truende snarlig livsødelæggelse og dødsdom, at det udløser en villighed til for enhver pris at søge befrielse fra alkoholismen. I AA-regi fordres der for en tredje fase-alkoholiker som Ole Jastrau, med psykiateren C.G. Jungs ord, en slags "åndelig oplevelse",¹⁸ der vil gøre det muligt for ham at slippe ud af afhængighedens evige gentagelsestvang og opnå varig ædruelighed. Dette vil i første omgang kræve en ubetinget villighed og en ydmyghed, der vil animere romanens Jastrau til at søge hjælp.

Jastraus religiøse indfald i alle hans Jesus-associationer bliver hyppigere og hyppigere i løbet af romanen, i særlig grad når han føler sig mest syndig i den heftigste rus og hyppigt i kvinders selskab (f.eks. p.149). I AA-terminologien taler man om, at "en vag religiøs følelse opstår" (se bilag A – Dr. Jellinek-kurven) typisk i alkoholismens tredje fase, og Jastrau søger præcis også omvendelsesforsøg ved besøgene i den katolske kirke. For trods sine periodisk benægtende omskrivninger af formålet med sin rus og sin selvdestruktion er Jastrau bevidst om, at det egentlig er "sjæl" (f.eks. p.329 et al) - og sjæl netop forstået som "religion", han søger, og han erkender klart, at rusen kun er pseudo-religion: "*Spiritus er den eneste Erstatning for Religion*" (p.327).

Men hans åndelige søgen synes ikke at udvikle sig til egentlig livsanskuelse, den forbliver bare sværmerisk: "*Stemninger endte altid med knuste Ruder*" (p.419), som det hedder i epilogen med reference til det mislykkede omvendelsesforsøg, der resulterede i en desperat rudesmadring ved den lukkede kirke og igen en tilflugt i den bar, der alternativt tilbyder sjælens frelse i rusen - døgnet rundt. Ligesom hans "Stemmingskomunisme" (p.418) bliver hans religiøse stræben øjensynlig ikke andet end en art stemningskristendom.

¹⁷ Kristensen, Tom: *Derfor skrev jeg Hærværk*, citeret fra OH p. 158-159

¹⁸ Citeret fra AA p.49

Når epilogen her diskuteres, er der et bestemt spor, som ingen af analytikerne rigtigt synes at vise særlig opmærksomhed. Slutbilledet før epilogen viser en hallucinerende, dødsmerket Jastrau: ”Men Jastrau var sunket ned i Fortvivlelse som i Hængedynd. Han sank og sank (...). Whiskyen smagte som Grundvand” (p.417). Spørgsmålet er, om ikke Jastrau ud fra det valgte billedsprog at dømme decideret er døende: ”Men Jorden på Hænderne? Var den virkelig? (...). Der var Grave med Bundvand” (p.418). Titlen på romanens fjerde og sidste del: ”Nu slukkes alle Sole” må også siges at tale for denne tolkning.

Tom Kristensen tilskriver tidligt i romanen digteralkoholikeren Stefan Steffensen det digt, der med profetisk kraft rent faktisk forudsiger hver eneste dramatisk begivenhed i romanen. Men et eneste af digtets opremsede elementer af varsler ses imidlertid ikke realiseret i romanen, nemlig ”pludselig Død” (p.57). Det kunne vel ligne en tanke, måske Tom Kristensens egen bevidsthed om den håbløse alkoholikers endeligt, hvis han ikke får hjælp. Og Jastrau skal således ikke til Berlin; han søger ikke hjælp, får ikke nogen åndelig opvågning og bliver ikke afholdsmand; han skal ingen vegne; han sidder simpelthen i kurvestolen og dør - epilogen i *Hærværk* er læst således en dødscene.

VIII - Konklusion

Hærværk er Tom Kristensens enestående roman om alkoholisme. Den fremstiller som primært projekt den alkoholiske personlighed og den patologiske dragning mod rusen. Dette fremstilles bliver flugtstrategi for en mennesketype, der som romanens Jastrau lever med en alvorlig mangel på indre mental balance og med en selvopfattelse, der ikke er autentisk. Alkoholismen er det desperate, hemmelige skrig om hjælp og en protest mod de falskhedens og bedragerets masker, egoet ser overalt omkring sig, og som blot er en spejling af egen maske (jf. Tom Kristensen henvisninger til menneskers masker over alt i *Hærværk*, f.eks. p.156). Alkoholmisbruget bliver en midlertidig redning fra frygten, falskheden og tomhedsfølelsen, og rusen bliver det filter, der her og nu kan skjule splittelsen. Det røber det lave selvværd, der med kemisk hjælp kan pustes op til storhedsvanvid – ”almagt og opløsning paa én Gang” (kilde ?). Det afdækker den eskalerende angst, der dulmes med alkohol, med tiden med ringere og ringere effekt, ligesom hver eneste dukturs alkoholtilførsel vises som reaktiverende og

vedligeholdende angsten. Hærværk er historien om den destruktive afhængigheds onde cirkel.

I ovenstående opgave er dette mønster søgt demonstreret i læsningen af romanen ud fra principielle indsigter i alkoholisme og påvist i Jastraus virkelighedsoplevelse og deroute. Således kan begyndelseslinien i romanens centrale digt om angsten: "*Asiatisk i Vælde er Angsten*" (p.56) egentlig i sagens natur omskrives og læses med "undertekst" som: "Alkoholisk i Vælde er Angsten".

Tom Kristensen opnåede selv omkring tre års konsekvent ædruelighed under udarbejdelsen af *Hærværk*, men af længere varighed blev hans ædru liv ikke. Kort efter udgivelsen af *Hærværk* tog han et tilbagefald, der kom til at vare resten af hans liv. Den gamle københavnerdreng levede den sidste del af sit liv på den sydfynske ø, Thurø, hvor han og hans kone i gennem to årtier i køkkenet i deres villa, Torelore, angiveligt plejede en daglig funktionspromille med en dosis alkohol på: "*Seks almindelige øl, tre stærke og en halv flaske snaps*". (DS, p.109). *Hærværk* var ikke bare en digters, men i høj grad et lidende menneskes, en kæmpende alkoholikers værk.

X - Litteraturliste

Primær litteratur:

- Kristensen, Tom: *Hærværk*, Gyldendal 1949

Sekundær litteratur:

- Andersen, Jens: *Dansende Stjerne*, Gyldendal 1993
- Anonymt kollektiv: *Anonyme Alkoholikere*, 1. udg. USA 1939, her anvendt dansk udgave, AA 1999
- Lehmann, Orla og Hans Lundberg et al: *Alkoholisme en familiesygdom som kan behandles*, DACC 2002
- Jørgensen, Aage: *Omkring Hærværk*, Hans Reitzel 1969
- Jørgensen, Aage: *Lyrikeren Tom Kristensen*, Akademisk boghandel 1971

- Frandsen, Ernst: *Årgangen der måtte snuble i starten*, Gyldendal 1960
- Bager, Poul: ”Togt mod umuligheden – om Tom Kristensens Hærværk”, nr. 5-93
(red.) Barlyng, Marianne og Birgitte Rasmussen Hornbek, *Spring*, Eksotisk.